

Megemlékezések, ismertetések, bírálatok

Csúry Bálint halálának 20. évfordulójára

Húsz évvel ezelőtt, 1941. február 13-án, születésének 55. évfordulóján halt meg a magyar nyelvtudomány egyik kiváló képviselője, kimagasló alakja: CSÚRY BÁLINT. Nemcsak a magyar népnyelvkutatás és nyelvelmélet terén alkotott maradandót, hanem más természetű nyelvtudományi munkáiban is, nyelv- és nyelvtudománytörténeti cikkeiben, szó- és szólásmagyarázataiban, ismertetéseiben stb.

CSÚRY 1886-ban született a Szatmár megyei Egri községben, földműves családból. A nép életét és nyelvét tehát már gyermekkorában megismerhette. Elemi iskoláit Egriben, középiskoláit Szatmárnémetiben végezte, majd a kolozsvári egyetem magyar—latin szakos hallgatója lett. Az egyetem elvégzése után 1910-tól 1932-ig a kolozsvári kollégium középiskolai tanáraként működött, 1932-ben a debreceni egyetemre került a Pápay József halálával megüresedett nyelvészeti tanszékre. Itt élt és dolgozott korán bekövetkezett haláláig.

Tudós élete és művei már közvetlenül halála után is alapos méltatásban részesültek (VÉGH JÓZSEF: Csúry Bálint NyK. LI, 232; BAKÓ E.: Csúry Bálint élete és munkássága MNépnv. III, 7; SZABÓ T. ATTILA: Csúry Bálint emlékezete MNyTK. 56. sz. Bp. 1941 stb.), de húsz év múltán még inkább föltetszenek kutatásainak elévülhetetlen érdemei.

Ez alkalommal tevékenységének két fő irányát emeljük ki. Az egyik, a népnyelvkutatás iránti érdeklődése már egyetemi hallgató korában megmutatkozott. ZOLNAI GYULA ösztönzésére a kolozsvári egyetemen kezdett érdeklődni a nép nyelvének tanulmányozása iránt. Erre a szerepre maga is tudatosan készült. 1909-ben megjelent „A nyelvjárástanulmányozás módszeréhez és egy-két adat a magyar hangtanhoz” c. cikkében a nyelvjárási jelenségek pontos megfigyelését és lejegyzését, a fonetikus írás fontosságát hangsúlyozta, s azt a ma is követendő elvet, hogy egy-egy nyelvjárási jelenségre vonatkozó összes példát gyűjtse össze a kutató (MNy. V, 214). Jól látja, hogy „egyes területek kivételével hiányosan vannak felkutatva” nyelvjárásaink, s hogy „egy kalap alá vesszünk egyes nagy területeket, s elnevezzük egyiket északkeleti nyelvjárásnak, a másikat alföldi nyelvjárásnak.” Pedig „Mennyi eltérést, különbséget találunk egy-egy egységesnek ismert nyelvjárás határain belül!” Ostorozza nyelvjárástani irodalmunknak azt a rossz szokását, hogy „érdekes nyelvjárások”-ról beszélnek, s kifejti, hogy azokkal a nyelvjárásokkal is kellene foglalkoznunk, amelyeknek „nincsenek” sajátságai. „A nyelvjárás leírásának. . . — mint mondja — összehasonlító módszerrel kell történnie. Alapul rendszeren az irodalmi nyelvet szoktuk venni”, bár jól látja e hasonlítás gyenge oldalait is. Kifogásolja továbbá, hogy „csak olyan dolgokat gyűjtenek össze, melyek az irodalmi nyelvtől eltérnek. . .”. Ugyanitt fejt ki azt a szintén figyelmet érdemlő véleményét, hogy a nyelvjárási anyag összehason-

lítását nemcsak az irodalmi nyelv irányában, hanem a többi nyelvjárások irányában is ki kellene terjeszteni (Nyr. 38 : 419). Egy ismertetésében azonosítja magát a szerző (J. HUBER) egyébként nem Magyarországra vonatkozó nézeteivel, és sürgeti az ismeretlen nyelvjárasterületek felkutatását. Kevés a szakképzett gyűjtők száma. Ennek okairól HUBERrel egyetértésben azt írja, hogy egyrészt nem minden egyetemen részesülnek kellő előkészítésben, másrészt hiányzik a gyakorlati útmutatás, valamint a mechanikai készülékek használata (MNY. VIII, 422).

Kissé hosszadalmasnak tűnhet a fenti módszertani elvek bemutatása, azonban annak illusztrálására, hogy milyen világosan látta már a fiatal CsűRY a magyar népnyelvkutatás elé tornyosuló feladatokat, talán mégsem egészen felesleges. S azért sem, mert már korai cikkeiből kiviláglik a magyar nyelvtudomány iránti felelősségérzete és hivatásszeretete.

Az elvek tisztázásával egyidőben aktív gyűjtő munkát is végez. Már 1908-ban megkezdí későbbi nagy jelentőségű Szamosháti Szótára anyagának gyűjtését. Figyelme azonban nemcsak a szókincsre terjed ki, hanem más jelenségekre is. Erről olyan kimagasló értékű tanulmányai, cikkei tanúskodnak, mint pl. „A szamosháti nyelvjárás hanglejtésformái” (MNY. XXI, 1, 159, 247; kny. MNYTK. 22. sz. Bp. 1925.), majd „Nasalisatiós jelenségek a szamosháti nyelvjárásban” (MNY. XXII, 336, XXIII, 74), a „Magánhangzók elisioja a tiszaháti és ugocsai nyelvjárásban” (MNY. XXV, 163, 343) stb. Debrecenbe kerülése után néhány évvel jelenik meg nagy jelentőségű, a nyelvjárás szókincs megismerése terén ugrásszerű fejlődést jelentő Szamosháti Szótára (I. köt. Bp. 1935, II. köt. uo. 1936). Nagy jelentősége van e szótárnak közismert módszertani elvei miatt is. A nyelvjárást önálló egységként mutatja be. Csak saját fülével hallott adatokat közöl, a saját maga által kialakított fonetikus írással, mely megtalálta a helyes középutat a hagyományos és a finnugor átírás között (I. KÁLMÁN B.: Nyelvjárás gyűjtésünk múltja, mai állapota és feladatai Bp. 1949, 12), s némi változtatással alapjává vált az egységes magyar átírásnak is (vö. DEME: A magyar nyelvjárások hangjainak jelölése, Debrecen, 1953. Kny. a Magyar Nyelvjárások II. kötetéből, 4).

CsűRYnek ez a munkája és egyéni szervező tevékenysége egyaránt hatással volt a későbbi regionális szótárak készítőire. Kiss Géza, akivel CsűRY sűrű levelezésben állt,¹ Ormánysági Szótára Bevezetőjében ezt írja: „Talán hozzá sem fogtam volna, ha első könyvem megjelenése után CsűRY Bálint rá nem kényszerít megírására. . .” (Ormánysági Szótár, Budapest, 1952. XLII). KERESZTES, e szótár szerkesztője pedig így nyilatkozik: „Megkönnyítette munkámat végül az is, hogy a regionális tájszótár-irodalmunknak egy példamutató műve, CsűRY Bálint Szamosháti Szótára állott rendelkezésemre (OrmSz. VIII).” Módszertani tanulságokat BÁLINT SÁNDOR is kölcsönzött a SzamSz-tól (SzegSz. 7).

CsűRY később jelenségtanulmányokat ír. E feldolgozás-típussal már korábban is találkozunk (I. STUEERMANN: A székely nyelvjárás szórendi sajátosságai NyF. LXIV.), de CsűRY és a debreceni iskola feleleveníti (I. DEME: A nyelvjárás anyag felhasználása és feldolgozása Bp. 1949. 14). Így készül el „Az *l*, *r* és *z* nyújtó hatásáról a szamosháti nyelvjárásban” c. cikke (MNY. XXXII, 222), majd a „Mássalhangzónyúlás, ikerítődés a szamosháti nyelvjárásban” (MNY. XXXIII, 141, 201), „A szamosháti nyelvjárás felső nyelv-

¹ CsűRY ISTVÁN szíves szóbeli közlése.

állású magánhangzóinak története" (MNépn. I, 7) s „A szamosháti nyelvjárás e ~ é-féle hangjainak története" (MNépn. II, 3) stb. E két utóbbi cikkében kísérletet tesz nyelvjárása történeti vizsgálatára.

Anyanyelvjárása vizsgálatán kívül kedvenc területe volt a csángók nyelvének tanulmányozása is. Elég megemlítenünk KANNISTOVAL közösen kiadott „Y. Wichmanns Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluere Csángódialektes" (Helsinki, 1936) c. szótárát, valamint „Wichmann György északi-csángó hangtana" (MNy. XXXV, 73, 137) c. dolgozatát. „Moldvai csángó igealakok" c. tanulmánya a szinkron ragozástan legsikerültebb példája (MNy. XXVIII, 22, 148, 256).

Sajnálhatjuk, hogy a harmincas évek végén az általa tervbe vett regionális atlasz elkészítésének korai halála véget vetett; valamint azt is, hogy előrehaladott állapotban levő, de teljesen be nem fejezett déli-csángó szótárkézirata a második világháború idején — számtalan más Csúryre vonatkozó dokumentummal együtt — megsemmisült.²

Szervező tevékenységének akkor ért meg a gyümölcse, mikor sürgetésére 1938-ban felállították a Népnyelvkutató Intézetet, és 1939-ben megindult a Magyar Népnyelv c. évkönyv, mely Magyar Nyelvjárások címmel ma is nyelvjárás-kutató irodalmunk központi orgánuma.

Csúry érdeklődésének másik iránya: a nyelvelmélet kérdéseivel való foglalkozás. Idevágó cikkeinek száma nem éri ugyan el a nyelvjárásiakét, de ezek is rendkívül jelentősek. Elsősorban „Az ige" (NyF. 63. sz. 1910) c. fiatalkori tanulmányát említjük meg, mely széleskörű tájékozottsággal rendelkező, éles logikájú kutatóra vall. Az ige keletkezésének problémáját mondat-tani alapról próbálja megfejteni. Kimondja, hogy az ige keletkezése egyidejű az első mondat elhangzásával, s az ige nem más, mint metafora. A metafora alapja pedig nem a hasonlósági, hanem az azonossági élmény. „A metafora. . . az ember azon képessége, hogy a külvilág tárgyainak bizonyos jelentést ad, s e jelentést a megfelelőnek választott szóban hang útján is kifejezi" (vö. Csúry: i. m. és PAPP I.: Az ősi szófajok, Pais-Eml. 30).

Másik jelentős tanulmánya az „Érintkezésen alapuló névátvitel" (Bp. 1929), mely a WUNDT rendszeréből hiányzó egymás utáni érintkezésen alapuló jelentésváltozást tárgyalja. Megállapítja, hogy „1. Egyes képzetkomplexumok tagképzetei vagy viszonylagos egységbe tartozó képzetek lehetnek egymással egyidejű vagy egymás utáni érintkezésben. 2. Ez az érintkezés lélektani alapja annak a jelenségnek, hogy az érintkező képzetek nevei jelölési funkciójukat megváltoztatják." (I. m. 51).

Nem sorolhatjuk itt fel valamennyi idetartozó cikkét, de fenti művei is tanúskodhatnak arról, hogy rendkívüli tehetsége előbbre vitte a magyar nyelvelméleti kutatások ügyét is.

Befejezésül megemlíthetjük, hogy tanulmányai mellett egyéni szervező munkája is hozzájárult a népnyelvkutatás iránti érdeklődés felkeltéséhez.

Természetes, hogy eredményeit több ponton továbbfejlesztette a tudomány, de elévülhetetlen érdemei még évtizedekig fognak élni és hatni a magyar nyelvtudományban, különösen a nyelvjáráskutatásban.

NYIRKOS ISTVÁN

² Csúry ISTVÁN szóbeli közlése.